

УДК 330.4:336.71

ІДЕНТИФІКАЦІЯ ЗНАЧУЩИХ РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОЇ УСТАНОВИ

доктор економічних наук, професор, директор, Швець Н.Р.

Інститут банківських технологій та бізнесу ДВНЗ «Університет банківської справи», Україна, Київ

Юшкалюк А.А.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна, Чернівці

У статті розглянуто основні методи ідентифікації банківських ризиків. Досліджено систему виявлення ризиків банківськими установами України. Запропонована класифікація банківських ризиків за ступенем агрегування. Особлива увага приділяється методам виявлення ризиків та кількісним і якісним методам оцінки значущості ризиків. В межах кількісного аналізу побудовано систему показників оцінки значущості різних категорій банківських ризиків.

Ключові слова: ризик, ідентифікація банківських ризиків, методи ідентифікації, класифікація ризиків, показники значущості.

доктор экономических наук, профессор, Швець Н.Р., Юшкалюк А.А. Идентификация значимых рисков банковского учреждения/Институт банковских технологий и бизнеса ГВУЗ «Университет банковского дела», Украина, Киев; Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича, Украина, Черновцы

В статье рассмотрены основные методы идентификации банковских рисков. Исследована система выявления рисков банковскими учреждениями Украины. Предложена классификация банковских рисков по степени агрегирования. Особое внимание уделяется методам выявления рисков и количественным и качественным методам оценки значимости рисков. В рамках количественного анализа построена система показателей оценки значимости различных категорий банковских рисков.

Ключевые слова: риск, идентификация банковских рисков, методы идентификации, классификация рисков, показатели значимости.

doctor of economics, professor, Shvez N.R., Yushkaliuk A.A. Identification of significant banking risks/ Institute of banking technologies and business of the Banking University, Ukraine, Kyiv; Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Ukraine, Chernivtsi

The article describes the main methods of identification of banking risks. Was investigated the system of risk identification banking institutions of Ukraine. Was proposed classification of banking risks according to the

degree of aggregation. Special attention is paid to methods of risk identification and quantitative/qualitative methods of assessing the significance of risks. Within the quantitative analysis was built a system of indicators assessment of significance banking risks.

Key words: risk, identification of banking risks, methods of identification, classification of risks, indicators of significance.

Постановка проблеми. У зв'язку з падінням національної економіки, значним коливанням валютних курсів та девальвацією гривні у вітчизняній банківській системі склалася тенденція переорієнтації банківської діяльності в бік спекулятивних операцій, і як наслідок, зростання рівня ризиковості банківської діяльності. Також, все більша кількість банківських установ пропонує своїм клієнтам велику кількість нових банківських продуктів, які найчастіше є композиційним поєднанням традиційних продуктів і послуг. Таким чином, процеси трансформації банківських продуктів і послуг, їх технологічне ускладнення, комплексність, з одного боку, свідчать про якісний розвиток продуктової лінійки банків і технології взаємодії з клієнтами. З іншого, – закономірно обумовлюють трансформацію банківських ризиків, тобто появу їх нових видів і модифікацію традиційних банківських ризиків.

Отже, необхідним, на наш погляд, є проведення ризик-менеджментом банківських установ заходів щодо удосконалення системи ідентифікації банківських ризиків. Це не тільки дозволить зберегти високий рівень ефективної і стабільної діяльності банківських установ, а й забезпечить їх конкурентоспроможність на ринку банківських послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей виявлення банківських ризиків присвячено значну кількість робіт вітчизняних та зарубіжних учених. Найбільш вагомий внесок простежується в роботах Н. М.Розанова, А. А. Баранов, Р. В.Пашков, Ю. Н. Юденков, А. Тимків, І. А.Пригодич, С. О.Савелко, О. М. Донець, Т. В. Савельєва, Ю. І. Урецька, М. А. Городилов, Л. Б.Долінський, В. В.Корчинський, Р. Дж.Чапман, Т. Палтієр, Д. Хілсон, П. Сімон, П. Хопкінта інші. Але у зазначених дослідженнях не повною мірою розкриті питання ідентифікації значущих ризиків, що потребує подальших наукових досліджень.

Постановка завдання. Метою представленого дослідження є наукове обґрунтування та поглиблення методичних підходів і рекомендацій щодо якісного та кількісного аспектів ідентифікації значущих банківських ризиків з урахуванням міжнародного досвіду та на засадах інтегрального підходу до системи ризик-менеджменту у банку.

Виклад основного матеріалу дослідження. За 2013–2017 роки значно погіршилися ключові показники банківської системи: якість активів, структура зобов'язань, адекватність капіталу, ліквідність, результати діяльності, рентабельність, про що свідчать показники діяльності банківської системи (табл. 1). На цю ситуацію, безумовно, вплинули зовнішні фактори, проте основною причиною проблемності вітчизняних банків є недосконалість систем ризик-менеджменту, що спричинює нараження банків на надмірні ризики та призводить до нестабільності банківської системи в цілому. Однією з найголовніших проблем банків України нині є прострочені кредити, частка яких становить близько 25 % обсягу кредитного портфеля. В зарубіжній практиці ж стан банку вважається кризовим, якщо цей показник сягає рівня 7%.

Таблиця 1

Окремі показники діяльності банківської системи України*

Показники	Станом на:				
	01.01.2013	01.01.2014	01.01.2015	01.01.2016	01.01.2017
Кількість банків, які мають банківську ліцензію, од.	176	180	163	117	93
Кількість банків з іноземним капіталом, од.	53	49	51	41	38
Кількість банків зі 100 % іноземним капіталом, од.	22	19	19	17	17
Частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків, %	39,5	34,0	32,5	33,9	35
Власний капітал, млрд. грн.	169,3	192,6	148,0	103,7	123,7
Статутний капітал, млрд. грн.	175,2	185,2	180,2	222,1	414,6
Активи банків, млрд. грн.	1127,2	1278,1	1316,9	1254,3	1256,2
Кредити, надані, млрд. грн.	815,3	911,4	1006,4	1009,7	1005,9
Резерви за активними операціями банків, млрд. грн.	141,3	131,3	204,9	321,3	484,3
Регулятивний капітал, млрд. грн.	178,9	205,0	188,9	129,8	109,6
Норматив достатності (адекватності) регулятивного	18,06	18,26	15,60	13,34	12,69

капіталу (Н2), %					
Результат діяльності, млрд. грн.	4,9	1,4	-53,0	-66,6	-159,3
Рентабельність активів, %	0,45	0,12	-4,07	-5,46	-12,60
Рентабельність капіталу, %	3,03	0,81	-30,46	-51,91	-116,74

*Джерело: складено автором на основі [1]

Банкам відоме широке коло інструментів, методів та моделей, використання яких дозволяє забезпечити процес управління ризиками на належному рівні. Проте не всі банки та не завжди приділяють належну увагу об'єктивному оцінюванню істотних ризиків, їх динаміці і взаємному впливу на інтегральний ризик банківської установи. У багатьох банках немає чіткого розмежування функцій та операцій по ідентифікації ризиків, які виконує той чи інший фахівець або підрозділ банку. Сучасні ж політичні та соціально-економічні умови не стають простішими, і вони посилюють потребу реалізувати інтегрований підхід до системи управління ризиками. Неврахування взаємозв'язків ризиків, їх впливу один на одного та на інтегральний ризик банку досить швидко створюють загрози фінансовій безпеці установи.

Отже, необхідним є проведення ризик-менеджментом банківських установ заходів щодо удосконалення системи управління ризиками. Це не тільки дозволить зберегти високий рівень ефективної і стабільної діяльності банківських установ, а й забезпечить їх конкурентоспроможність на ринку банківських послуг.

Ідентифікація є початковим етапом системи заходів з управління ризиками. На даному етапі кожна банківська установа займається систематичним виявленням і класифікацією ризиків, а також оцінкою їх суттєвості. У результаті формується перелік значущих (істотних) і капіталізованих ризиків, для кожного банку він свій і залежить від багатьох факторів [2, с.80].

Згідно з методичними рекомендаціями НБУ, виявлення ризику – це, в першу чергу, визнання та розуміння наявних ризиків або ризиків, що можуть виникнути у зв'язку з новими діловими ініціативами. Виявлення ризику має бути постійним процесом, що має здійснюватися як на рівні окремої операції, так і на рівні портфелів [3, с.4].

На нашу думку, виявлення (ідентифікація) ризику являє собою попередній етап оцінки інтегрального ризику банківської установи, він включає в себе процес визначення, складання переліку та опису таких елементів ризику, як джерела ризику, події, їх причини і можливі наслідки.

Ідентифікація ризиків спрямована на встановлення належності факторів ризику до певного виду банківської діяльності чи банківської операції, яка аналізується. Важливість цієї фази управління пов'язана з тим, що ідентифікація дає змогу визначити вид або категорію ризику (валютний, процентний, кредитний та ін.) та можливість їх кількісної оцінки. У процесі ідентифікації також з'ясовують можливість управління тим чи іншим ризиком.

У нормативних документах НБУ з більшим або меншим ступенем деталізації надані основні ознаки та класифікація основних видів банківських ризиків. З метою здійснення банківського нагляду Національний банк виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик [3, с.6]. І тим не менш, вважати, що цим вирішена проблема їх своєчасної ідентифікації, вибору найбільш оптимальних методів їх оцінки та інструментів зниження їх впливу на фінансову стійкість банків буде явним перебільшенням.

На наш погляд, сучасна ситуація в банківському бізнесі вимагає застосування іншого підходу до класифікації ризиків - класифікації за ступенем агрегування:

1. Кредитний ризик - ризик невиконання зобов'язань взятих на себе іншою банківською установою або контрагентом. Процедури управління кредитним ризиком можуть також охоплювати ризик концентрації, ризики, пов'язані з залученням банківської установи до операції по сек'юритизації активів, залишковий ризик. Кредитний ризик включає в себе:

– ризик дефолту - ризик зниження кредитоспроможності контрагента, яка веде до знецінення відповідних зобов'язань.

– кредитний ризик контрагента - ризик невиконання контрактних зобов'язань контрагентом (в частині похідних фінансових інструментів);

– ризик концентрації - ризик, що виникає в зв'язку з схильністю банківської установи до великих кредитних ризиків, реалізація яких може призвести до значних збитків, здатним створити загрозу для платоспроможності банківської установи і її здатності продовжувати свою діяльність.

– ризик забезпечення кредиту - ризик втрати або пошкодження предмета застави або неможливість його реалізації в певний термін за певною ціною, що покриває заборгованість по кредиту;

– залишковий ризик - ризик, що залишається після вжитих захисних заходів щодо забезпечення повернення боргу.

2. Ринковий ризик - ризик виникнення збитків у зв'язку із здійсненням банківською установою операцій з балансовими і позабалансовими інструментами внаслідок зміни ринкових цін, включаючи процентні ставки, валютні курси і ціни на фінансові інструменти. До ринкового ризику відносяться:

– процентний ризик - ризик виникнення фінансових втрат (збитків) внаслідок несприятливої зміни процентних ставок за активами, пасивами і позабалансовими інструментами банківської установи;

– фондовий ризик - ризик збитків внаслідок несприятливої зміни ринкових цін на цінні папери торгового портфеля і похідні фінансові інструменти під впливом чинників, пов'язаних як з емітентом цінних паперів і похідних фінансових інструментів, так і загальними коливаннями ринкових цін на фінансові інструменти;

– товарний ризик - ризик втрат в результаті несприятливої зміни динаміки товарних цін;

– валютний ризик - ризик збитків внаслідок несприятливої зміни курсів іноземних валют і (або) дорогоцінних металів за відкритими банківською установою позиціями в іноземних валютах і (або) дорогоцінних металах.

3. Операційний ризик - ризик виникнення збитків в результаті ненадійності внутрішніх процедур управління банківської установи, несумлінності співробітників, відмови інформаційних систем або внаслідок впливу на діяльність кредитної організації зовнішніх подій.

4. Ризик ліквідності - ризик, що виражається в нездатності банківської установи фінансувати свою діяльність, тобто забезпечувати зростання активів і виконувати зобов'язання по мірі їх настання без понесення збитків в неприпустимих для фінансової стійкості розмірах.

5. Стратегічний ризик (бізнес-ризик) - ризик виникнення в банківській установі збитків в результаті помилок (недоліків), допущених при прийнятті рішень, що визначають стратегію діяльності та розвитку банківської установи (стратегічне управління) і виражаються в неврахування або недостатньому обліку можливих небезпек, які можуть загрожувати діяльності банківської установи, неправильному або недостатньо обґрунтованому визначенні перспективних напрямків діяльності, в яких банківська установа може досягти переваги перед конкурентами, відсутності або забезпеченні в неповному обсязі необхідних ресурсів (фінансових, матеріально-технічних, людських) і організаційних заходів (управлінських рішень), які повинні забезпечити досягнення стратегічних цілей діяльності банківської установи.

6. Ціновий ризик зміни банківських тарифів - ризик понесення збитків в результаті зменшення комісійних доходів від кредитного та

розрахунково-касового обслуговування клієнтів, комісійних від операцій з цінними паперами, валютою, комісійних доходів від надання банком трастових, факторингових, лізингових послуг, гарантій та поручительств, а також інших банківських операційних доходів через неефективну цінову і тарифну політику банківської установи.

7. Ризик репутації - ризик, що виникає в результаті негативного сприйняття банківської установи з боку клієнтів, контрагентів, акціонерів, інвесторів, кредиторів, ринкових аналітиків, наглядових органів, що може негативно відбитися на здатності банківської установи підтримувати існуючі та встановлювати нові ділові відносини і підтримувати на постійній основі доступ до фінансових ресурсів, наприклад, на міжбанківському ринку.

8. Комплаєнс-ризик - ризик застосування юридичних санкцій або санкцій регулюючих органів, значного фінансового збитку або втрати репутації внаслідок недотримання ними законів, інструкцій, правил, стандартів саморегулювальних організацій або кодексів поведінки та етичних норм ведення бізнесу, що стосуються професійної діяльності на фінансових ринках, неправомірного використання інсайдерської інформації та маніпулювання ринком, протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, і фінансуванню тероризму, профілактики корупційних правопорушень.

9. Інвестиційний ризик - ризик, обумовлений невизначеністю щодо обсягу інвестицій, грошових потоків від виробничої діяльності та ліквідаційних вартостей активів, незалежно від того, як здійснюється фінансування інвестицій.

Основною метою процесу виявлення ризиків банківської установи в рамках інтегрального фінансового ризику є визначення:

- переліку ризиків, притаманних діяльності банку;
- переліку потенційних ризиків, які можуть супроводжувати нову діяльність на ринку банківських послуг;
- переліку значущих для банківської установи ризиків, на основі яких і буде оцінюватись інтегральний ризик.

В процесі ідентифікації ризиків рекомендується використовувати всю доступну банківській установі інформацію, в тому числі з наступних джерел[4, с. 37]:

- законодавчі вимоги та рекомендації (нормативно-правові акти НБУ, рекомендації міжнародного та національного банківського регулювання, стандарти в галузі управління ризиками і т. д.);
- фінансова звітність банківської установи;
- результати перевірок НБУ та служби внутрішнього аудиту;
- експертна думка підрозділів та керівництва банківської установи;

– зовнішня інформація (ринкові тенденції, дані про стан економіки і банківського сектору у цілому, відкрита фінансова інформація інших банків та рейтингових агентств).

Ідентифікація значущих ризиків – це процес, який передбачає самостійний аналіз банком власного профілю ризиків і виявлення тих категорій ризику, які найбільш важливі для банку.

Процес виявлення підсумкового переліку значущих для банківської установи ризиків можна подати у вигляді таких етапів:

1. Визначення широкого переліку факторів ризику, на який гіпотетично може наразитися банк. Як правило, даний етап передбачає формування попереднього повного переліку можливих ризиків банківської установи (лонг-ліст) і потім його скорочення до переліку:

– притаманних ризиків діяльності банківської установи на момент оцінки;

– потенційних ризиків, тобто нових видів (додаткових обсягів) ризиків, виникнення яких обумовлено реалізацією заходів, передбачених стратегією розвитку банківської установи.

2. Оцінка значущості кожного з виявлених ризиків для банківської установи. Виявлені на попередньому етапі ризики (як притаманні діяльності банківської установи, так і потенційні) повинні бути оцінені на предмет їх значущості для банківської установи і розділені (Табл. 2):

– найбільш значущі ризики - реалізація будь-якого з них може привести до втрат, що істотно впливає на оцінку достатності капіталу,

– істотні ризики - істотні втрати виникають у разі їх реалізації в поєднанні з найбільш значущими ризиками;

– несуттєві ризики.

Таблиця 2

Рівні значущості ризиків

Рівень значущості	Характеристика
Найбільш значущі ризики	Фактори ризику несуть значну загрозу фінансовій стабільності банківської установи і вимагають індивідуальної деталізованої кількісної оцінки і застосування спеціальних процедур управління ризиками
Істотні ризики	Фактори ризику несуть помірну загрозу фінансовій стабільності банку і можуть бути оцінені експертно, управління факторами ризику здійснюється в рамках стандартних загальнобанківських процесів
Несуттєві ризики	Фактори ризику несуть мінімальну загрозу фінансовій стабільності банківської установи і можуть бути приблизно оцінені експертно, окремі процедури управління не потрібні

Результати даної класифікації використовуються для визначення підходів до оцінки та управління по кожному з ризиків, у тому числі в якості орієнтира при виборі:

- методології оцінки та обмеження ризиків (кількісні/якісні методи оцінки, рівень складності);
- методології визначення потреби в капіталі: щодо найбільш значущих ризиків, потреба в капіталі, як правило, визначається кількісними методами (в обов'язковому порядку вони застосовуються до кредитного, ринкового та операційного ризиків[5]); щодо інших істотних ризиків допускається визначити загальну суму капіталу на їх покриття; на покриття незначних ризиків капітал не вимагається;
- процедур стрес-тестування та інші.

Результатом процесу є список значущих (суттєвих) для банку ризиків, для яких потім повинні бути визначені адекватні методи оцінки і управління [6, с. 39].

Процес виявлення підсумкового переліку значущих повинен повторюватися регулярно (не рідше одного разу в рік). Крім того, перелік виявлених ризиків і значущих ризиків може доповнюватися за результатами оцінки ризиків при прийнятті банківською установою рішення про вихід на нові ринки, про здійснення нових операцій (про впровадження нових продуктів).

Визначення широкого переліку факторів ризику, на який гіпотетично може наражатися банк, відбувається за допомогою таких основних методів:

- Аналіз нормативно-правових актів, рекомендацій банківського регулювання та галузевих стандартів в області банківського ризик-менеджменту.
- Аналіз фінансової звітності банківської установи.
- Аналіз висновків рейтингових агентств.
- Аналіз результатів перевірок національного банку та служби внутрішнього аудиту.
- Аналіз публікацій у публічних інформаційних ресурсах.
- Мозковий штурм. Метод мозкового штурму являє собою обговорення проблеми групою фахівців, метою якого є ідентифікація можливих видів ризиків та (або) способів їх обробки[7, с. 92].
- Чек-листи (контрольні листи). Контрольний лист є простою формою ідентифікації ризику і являє собою перелік ризиків, які зазвичай розробляють на основі здобутого раніше досвіду, результатів попередньої оцінки ризику[8, с. 28].
- Сценарний аналіз.

Банківські установи можуть використовувати дані методи як окремо, так і їх комбінації, для більш ефективного виявлення ризиків на які наражається банк.

Після формування попереднього повного переліку можливих ризиків банківської установи (лонг-ліст) необхідно перейти до наступного етапу процесу ідентифікації значущих ризиків – оцінки значущості виявлених ризиків.

Ідентифікація значущих ризиків проводиться на підставі широкого переліку потенційних ризиків, визначеного раніше. У зв'язку з великою різноманітністю показників, що характеризують параметри ризиків як за способом оцінки (кількісні/якісні; на основі історичних даних/гіпотетичних сценаріїв/експертних оцінок та інші), так і за основними категоріями, виникає необхідність у застосуванні агрегованих показників, що забезпечують порівнянність оцінок.

Як правило, у якості таких агрегованих показників (факторів значущості), що характеризують профіль ризику банку (за кожною категорією/фактором ризику) виступають:

- схильність даному виду ризику (exposure);
- частоті виникнення даного виду ризику (frequency);
- матеріальності збитків від даного виду ризику (severity).

На практиці можливо також застосування спрощеного, двох-компонентного, підходу, заснованого на незалежному аналізі частоти виникнення подій (frequency) і величини збитків від подій (loss, що фактично є об'єднанням exposure і severity)[9, с. 15].

Для кожного з агрегованих факторів банківська установа визначає набір кількісних і (або) якісних показників (Табл.3) і критерії розподілу їх значень за заданою шкалою оцінок. Якісний аналіз - це аналіз джерел і потенційних ризиків, що визначаються його факторами. Тому якісний аналіз спирається на чітке виділення факторів, перелік яких специфічний для кожного виду банківського ризику. Кількісний аналіз ризику має на меті чисельно визначити, тобто формалізувати ступінь ризику. У кількісному аналізі можна умовно виділити кілька блоків: вибір критеріїв оцінки ступеня ризику; визначення допустимого для банку рівня окремих категорій ризику; оцінка можливості збільшення або зниження ризику в подальшому.

Таблиця 3

Підходи оцінки значущості ризиків

Підхід	Опис підходу у виділенні значущого ризику
Якісний підхід	Ранжування експертами переліку ризиків, яким піддається банківська установа, схильності, частоті і збитків за заданою шкалою (наприклад, привласнення значень від 1 до 3 балів). Встановлюється поріг, за яким ризик, може бути визнано істотним (наприклад, 30% від максимальної агрегованої оцінки).
Кількісний підхід	На підставі ретроспективних статистичних показників статистичних показників складається кількісна шкала оцінки ризику та його співвідношення з оцінкою ранжирування. Встановлюється поріг, за яким ризик, може бути визнано значущим (наприклад, 30% від максимальної агрегованої оцінки).

Якщо підсумковий рівень значущості планується визначати за допомогою розрахункових алгоритмів, то категоріям шкали можуть присвоюватися бальні оцінки. Наприклад, якісним оцінками «низька»/«середня»/«висока» імовірність реалізації ризику можуть встановлюватися відповідні оцінки 1/2/3 бали.

Розподіл за шкалою може здійснюватися на основі як якісних, так і кількісних показників, конкретний перелік яких встановлюється кредитною організацією самостійно, виходячи із специфіки проведених операцій. Якісні та кількісні показники можуть бути як універсальними, так і специфічними для окремих категорій ризику.

Кількісний підхід до ідентифікації ризиків полягає у визначенні показників, які дозволили б оцінити істотність тих чи інших факторів ризику.

Рекомендується дотримуватися наступних принципів встановлення кількісних показників:

- вони повинні бути чітко визначені (у вигляді формули) і відображати економічну суть оцінюваного фактора;
- повинні бути об'єктивно вимірні;
- повинні ґрунтуватися на доступних даних, бажано, отриманих з інформаційних систем кредитної організації, що дозволяють проводити автоматизований розрахунок;
- для одного виду ризику може бути встановлено більше одного показника.

До таких показників належать: величина або частка резервів, рівень простроченої заборгованості, зниження рівня чистого процентного доходу, вимог до регулятивного чи економічного капіталу, втрат при стрес-тестуванні та інші показники (табл. 4), отримані в результаті використання внутрішніх моделей або рекомендацій регулятора.

Таблиця 4

Показники ідентифікації значущих ризиків та їх граничні значення

Вид ризику/фактори (показники), що є підставою для визначення значущих (суттєвих) ризиків	Граничні значення
Кредитний ризик	
Масштаби кредитних операцій	Понад 5% від активів
Питома вага кредитів, виданих позичальникам з низькою кредитоспроможністю (віднесених до 3-5-ї категорій якості)	Понад 30% від обсягу кредитного портфеля
Рівень простроченої заборгованості	Понад 10% від обсягу кредитного портфеля

Списання безнадійної заборгованості за позиками	Понад 1% від величини власних коштів (капіталу) банку
Рівень концентрації кредитів, виданих 1 позичальнику (групі пов'язаних позичальників), особам, пов'язаним з банком, великих кредитів (понад 5% від капіталу банку), незабезпечених кредитів	Значення нормативів Н7, Н8, Н9 близькі до нормативних значень НБУ (менше 0,5% до нормативу); Обсяг незабезпечених кредитів - понад 80%, обсяг пов'язаного кредитування - більш 30% від обсягу кредитного портфеля
Здійснення кредитних операцій, порядок і процедури проведення яких не встановлені внутрішніми документами банку або відхиляються від них, у вчиненні яких є зацікавленість пов'язаних з банком осіб, забезпечених заставою, наданим третіми особами	Обсяг операцій - більше 25% від обсягу кредитного портфеля
Ризик ліквідності	
Рівень виконання значень нормативів ліквідності і граничних значень показників надлишку (дефіциту) ліквідності, встановлених правлінням банку, на підставі ГЕП-аналізу	Значення нормативів Н4, Н5, Н6 близькі до нормативних значень НБУ, показники надлишку (дефіциту) ліквідності - до встановленим правлінням банку (менше 0,5% до нормативу)
Питома вага в структурі ресурсів, залучених коштів, в тому числі «до запитання» і на короткі терміни, від одного кредитора	Залучені ресурси становлять більше 70%, «до запитання» і від одного кредитора - більш 50% від залучених на звітну дату
Питома вага не повернутих у строк виданих кредитів і відсотків за користування ними	Понад 10% від обсягу кредитного портфеля
Операційний ризик	
Динаміка операційних збитків та інших факторів прояви операційного ризику, дотримання їх граничних значень, встановлених правлінням банку	Операційні збитки та інші чинники операційного ризику більш ніж по 30% індикаторів перевищують граничні значення, встановлені правлінням банку
Впровадження нових напрямків діяльності, операцій та банківських технологій	наявність фактів
Стан кадрів (освіта, плинність, кваліфікація, тривалість роботи в банку)	Висока плинність кадрів, низька кваліфікація
Протиправні дії співробітників або сторонніх осіб по відношенню до банку	Наявність фактів
Стан внутрішнього контролю	Недостатній внутрішній контроль, перевіряючими органами виявляється багато порушень в діяльності банку
Ринковий ризик	
Масштаб операцій з фінансовими і похідними фінансовими інструментами, схильними до ринкового ризику, валютних операцій	Обсяг операцій з окремими фінансовими або похідними фінансовими інструментами перевищує 5% величини активів банку; сумарна величина відкритих

	валютних позицій за поточний день наближається до 9,95% від капіталу банку
Здійснення нових видів операцій з цінними паперами та іншими фінансовими інструментами, з похідними фінансовими інструментами та валютних операцій	Наявність фактів
Нестабільна ситуація на фінансових ринках, ринку цінних паперів і (або) нестабільна макроекономічна ситуація	Різкі коливання котирувань цінних паперів і курсу гривні до іноземних валют. Розмір збитку по портфелю цінних паперів перевищує 20% від балансової вартості цінних паперів, збитки по валютній позиції перевищують 0,5% від капіталу
Зниження чистого процентного доходу в результаті незадовільної структури активів і пасивів, чутливих до зміни процентних ставок	Величина процентного ризику за фінансовими інструментами, певна із застосуванням методу ГЕП-аналізу, при одночасній зміні (паралельному зсуві) в процентних ставках на 400 базисних пунктів призводить до зниження чистого процентного доходу на 30% від запланованого значення
Зниження економічної (чистої) вартості банку	Величина процентного ризику за фінансовими інструментами, певна із застосуванням методу дюрації, при одночасній зміні (паралельному зсуві) в процентних ставках на 400 базисних пунктів призводить до зниження економічної (чистої) вартості банку більш ніж на 20% від величини власних коштів (капіталу)
Зростання обсягів операцій (угод), чутливих до зміни процентних ставок	Більше 25% (по кожному інструменту) у порівнянні з попередньою звітною датою
Комплаєнс-ризик і репутаційний ризик	
Динаміка чинників прояви юридичного ризику і ризику втрати ділової репутації в порівнянні з граничними значеннями, встановленими правлінням банку	Юридичні збитки та інші чинники юридичного ризику, ризику втрати ділової репутації перевищують граничні значення, встановлені правлінням банку, спостерігається негативна тенденція впродовж більше двох кварталів
Участь банку в судових розглядах	Наявність фактів
Своєчасність здійснення розрахунків за власними рахунками і рахунками клієнтів, дотримання укладених договорів	Затримка платежів, повернення депозитів, отриманих кредитів - більше трьох робочих днів
Негативні відгуки про банк, в тому числі в засобах масової інформації, застосування санкцій Банком Росії та іншими органами	Наявність фактів
Відтік клієнтів і коштів з рахунків в банку	Закриття рахунків великими клієнтами
Істотні зміни в законодавстві, в тому числі в податковому, що стосуються діяльності	Наявність фактів

банку	
Стратегічний ризик	
Показники діяльності банку, включаючи фінансові	Невиконання основних показників діяльності банку, визначених стратегією розвитку банку, наявність збитків
Інвестиційний ризик	
Рівень концентрації інвестицій, наданих окремо за кожною установою (групі пов'язаних установ) та загальної суми інвестування	Значення нормативів Н11, Н12 близькі до нормативних значень НБУ (менше 0,5% до нормативу)
Масштаб операцій з інвестування	Обсяг операцій з акціями, облігаціями та іншими окремими фінансовими інструментами перевищує 5% величини активів банку

***Джерело: складено автором на основі [10-12].**

Для кожного кількісного показника встановлюються граничні значення, що переводять значення коефіцієнтів в оцінки значущості факторів[13, с. 42].

Також одним з можливих підходів є ідентифікація значущих ризиків на підставі якісних показників. Якісна оцінка може здійснюватися за допомогою проведення опитувань серед експертів/керівництва банківської установи (бізнес-підрозділів, служби управління ризиками та інших). В рамках опитування респонденту пропонується по кожній категорії ризику дати оцінку згідно з заданою шкалою (наприклад, від 1 до 3 при оцінці в балах або вибрати рівень: високий/середній/низький). Результати оцінки різних експертів потім агрегуються, що дає підсумкову оцінку показника. Якісна оцінка може також застосовуватися для оцінки розміру непрямих втрат та (або) репутаційного збитку від реалізації ризиків[14, с. 37].

Одним з найбільш поширених методів представлення результатів оцінки рівня значущості ризиків є карта ризиків. Графічно карта ризиків являє собою двовимірну таблицю, по осях координат якій відображаються вибрані банківською установою фактори значущості ризиків.

Застосування на практиці запропонованого методу дозволяє виділити із загальної сукупності виявлених ризиків ті з них, які мають першочергове значення для забезпечення нормального функціонування банківської установи, і приділити їм підвищену увагу[15, с. 16].

Нижче представлений модель карти ризиків, де основними критеріями значимості виступають потенційні втрати і частота реалізації ризику (рис. 1).

В залежності від області карти ризиків, в яку потрапляє кожен конкретний ризик, банківська установа приймає рішення про визнання рівня значущості кожного з виявлених ризиків, наприклад:

- ризики, які відносяться до групи IV - визнаються найбільш значущими;
- ризики, які відносяться до груп II-III - істотні ризики;
- ризики, які відносяться до групи I - несуттєві ризики.

Отже, ключовим кроком при визначенні оцінки інтегрального ризику є виявлення істотних ризиків у діяльності банку. Практично всі банки-учасники дослідження заявили про проведення системної роботи з виявлення значущих ризиків. При цьому, в ряді випадків значущість більшості ризиків визначається на підставі експертної оцінки (табл.5).

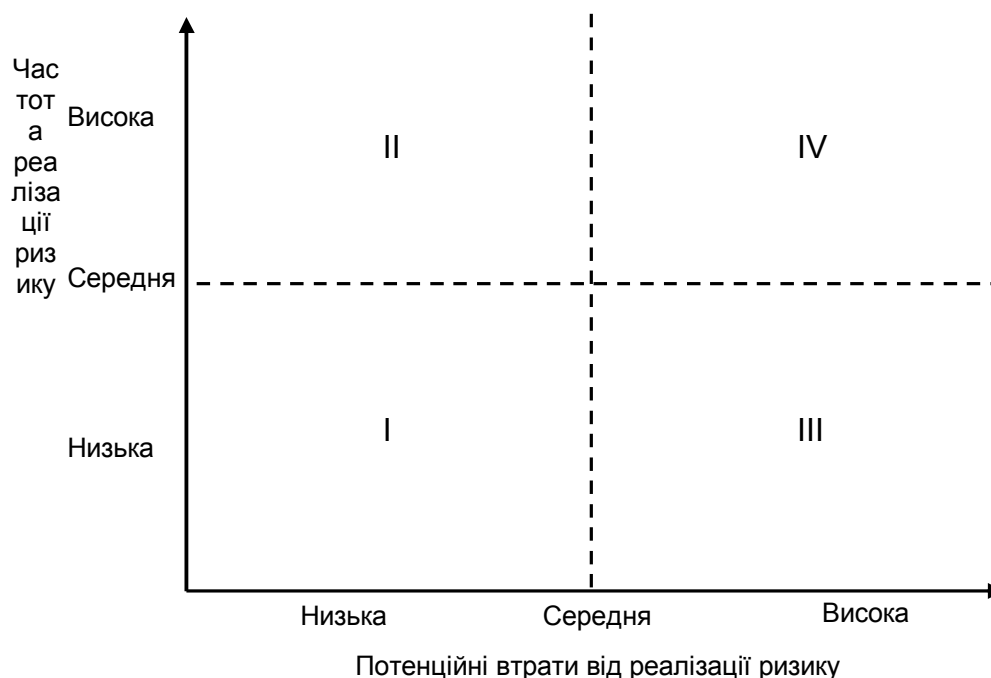

Рис. 1. Модель використання карти ризиків[16]

Як показало дослідження, найбільш значущими ризиками у банках-учасниках обстеження виступають: кредитний, валютний, процентний та ризик ліквідності. Меншою мірою визнають значущим фондовий ризик, що пов'язано з малорозвиненістю вітчизняного фондового ринку та операційний ризик. Стратегічний та ціновий ризик зміни банківських тарифів, оцінюють як істотний тільки деяка частина банківських установ.

Таблиця 5

Значущі ризики для деяких банківських установ України

Банківська установа	Якісний підхід оцінки значущості ризиків	Кількісний підхід оцінки значущості ризиків	Використання «карти ризиків»	Значущі ризики для банківської установи								
				Кредитний ризик	Процентний ризик	Валютний ризик	Фондовий ризик	Ризик ліквідності	Операційний ризик	Стратегічний ризик	Ціновий ризик зміни банківських тарифів	
Банки з державною часткою												
ПАТ «КБ ПРИВАТБАНК»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
АТ «Укрексімбанк»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
АТ «ОЩАДБАНК»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
АБ «УКРГАЗБАНК»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
АТ «Український банк реконструкції та розвитку»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
ПАТ «РОЗРАХУНКОВИЙ ЦЕНТР»	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-
Банки іноземних банківських груп												
ПАТ «Промінвестбанк»	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
ПАТ «УКРСОЦБАНК»	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
АТ «Райффайзен Банк Аваль»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
ПАТ «КРЕДІ АГРИКОЛЬ БАНК»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
ПАТ «Кредобанк»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+
АТ «УкрСиббанк»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
ПАТ «СІТБАНК»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
АТ «ПРОКРЕДИТ БАНК»	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
АТ «ОТП БАНК»	+	+	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-
ПАТКБ «ПРАВЕКС-БАНК»	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	+
ПАТ «ІНГ Банк Україна»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Банки з приватним капіталом												
ПАТ «БАНК АВАНГАРД»	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-
ПАТ «ПУМБ»	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
ПАТ «А-БАНК»	+	-	+	+	+	+	-	+	+	+	-	-
«ПЕРШИЙ ІНВЕСТИЦІЙНИЙ БАНК»	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-
ПАТ «АКБ КОНКОРД»	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	+
ПАТ «ДІАМАНТБАНК»	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	+
Акціонерний банк «Південний»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-
ПАТ «МЕГАБАНК»	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-
ПАТ «БАНК КРЕДИТ ДНІПРО»	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-
ПАТ «УНІВЕРСАЛ БАНК»	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-
ПАТ «КБ «ГЛОБУС»	+	-	-	+	+	+	-	+	-	-	-	-
ПАТ «КОМІНВЕСТБАНК»	+	-	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-
ПАТ «БАНК СІЧ»	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-
ПАТ «ФІНБАНК»	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-	-	-
АКБ «ІНДУСТРІАЛБАНК»	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-

Інші ризики банківської діяльності, такі як: комплаєнс-ризик, ризик репутації та інвестиційний ризик, визначають як несуттєві, і окремі процедури по управлінні якими не потрібні.

Багато банківських установ продемонстрували не достатню глибину та консерватизм при визначенні істотних ризиків. Частина банків повідомили про те, що кількісні оцінки істотності ризиків

розробляються (або плануються до розрахунку) з використанням внутрішніх методів і моделей. На нашу думку, відсутність (обмежена кількість) кількісних критеріїв для визначення значущості ризиків, не може розглядатися як належна практика виявлення цих ризиків.

В універсальних, найбільших банках, а також майже у всіх банківських установах, що належать до іноземних банківських груп, відстежується комплексна структура оцінки значущості ризиків з використанням як якісних, так і кількісних методів. Наприклад, як свідчить міжнародна практика, у якості кількісних критеріїв досить часто використовуються частка в прибутку/збитки попередніх періодів, критерій концентрації ризику на одного клієнта/групу пов'язаних клієнтів банку, на регіон, на економічний сектор, на використовувані банком види забезпечення, а також величина або частка резервів та інші. Отже, оцінка значущості ризиків для великих універсальних банків з комплексним профілем ризиків має більш розгорнутий характер, що дозволяє враховувати максимально широкий перелік ризиків, здатних зробити істотний негативний вплив (у т. ч. непрогнозованого характеру) на діяльність банківської установи.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що сучасна нестабільність банківського сектору стала мотивуючим фактором щодо подальшого напрацювання методології ідентифікації значущих ризиків. Необхідно відмітити, що процес ідентифікації дозволяє, перш за все, виявити та конкретизувати ризики, які можуть вплинути на фінансову діяльність банківської установи. Використання досліджених методів виявлення та оцінки значущості ризиків, дозволить банківським установам дослідити весь спектр ризиків на які вони наражаються, що, в свою чергу, сприятиме більш адекватній і точній оцінці обсягу ризиків, який готовий прийняти банк, і відповідно більш точній оцінці потреб у капіталі банку.

Література:

1. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>. - 11.03.2017 р.
2. Розанова Н.М., Баранов А.А. Риск-менеджмент в современном банковском бизнесе //TERRA. ECONOMICUS. – 2015. – Т. 13, № 3. – С. 78-98.
3. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків»// Постанова Правління Національного банку України від 15.03.2004 р. № 104.
4. Chapman, R.J. *Simple Tools and Techniques for Enterprise Risk Management/* R.J. Chapman. — 2nd edition. — WestSussex: JohnWiley&Sons, Ltd., 2011. - 406 p.

5. *International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards* [Електронний ресурс] / Basel Committee on Banking Supervision. – Basel, 2006. – Режим доступу: <http://www.bis.org/publ/bcbsl28.pdf>- 14.02.2017 р.
6. Пашков Р.В., Юденков Ю.Н. Методика идентификации существенных рисков // *Бухгалтерия и банки*. — 2016. — № 7. — С. 37-46.
7. Тимків, А. Передумови та сутність ідентифікації банківських ризиків/ Андрій Тимків // *Світ фінансів*. – 2008. – № 2. – С. 90-96.
8. Пригодич И. А. Ключевые проблемы ранней диагностики рисков в банках и пути его совершенствования [Текст] / И. А. Пригодич // *ЭКОНОМИКА И БАНКИ: научно-практический журнал*. 2014. № 2. С. 26-33
9. Peltier T. *Facilitated risk analysis process (FRAP) 2001*. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ittoday.info/AIMS/DSM/85-01-21.pdf>- 12.03.2017 р.
10. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні // *Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 № 368.-* 11.03.2017 р.
11. IEC/ISO 31010:2009, *Risk management — Risk assessment techniques (IEC/ISO, 2009)*. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iec:31010:ed-1:v1:en>- 15.03.2017 р.
12. COSO, *Risk assessment in practice by Deloitte & Touche LLP*. Dr. Ratchin Curtis, Mark Carey. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Governance-Risk-Compliance/dttl-grc-riskassessmentinpractice.pdf> - 15.03.2017 р.
13. Савелко С.О. Вдосконалення внутрішнього регулювання банківської системи на засадах організації системи управління ризиками / С.О. Савелко // *Економіка та держава*. - 2011. - № 10. - С. 40-42.
14. Донець О. М. Використання міжнародних стандартів в управлінні ризиками / О. М. Донець, Т. В. Савельєва, Ю. І. Урецька // *Управління розвитком складних систем*. - 2011. - Вип. 6. - С. 36-42.
15. Городилов, М.А. Идентификация и оценка рисков существенно искажения / М.А. Городилов // *Аудитор*. 2011. № 9. С. 14-20
16. Долінський, Л. Б. Ідентифікація та кількісне оцінювання кредитного ризику комерційного банку. Л.Б. Долінський, В.В. Корчинський // *Економічний аналіз: зб. Наук. Праць – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр ТНЕУ «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 1. – С. 180-189.*

References:

1. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Elektronnyiresurs]. – Rezhymdostupu : <http://www.bank.gov.ua>. - 11.03.2017 r.
2. Rozanova N.M., Baranov A.A. Rysk-menedzhment v sovremennom bankovskom byznese //TERRA. ECONOMICUS. – 2015. – T. 13, № 3. – S. 78-98.
3. Metodychni vkazivky z inspektuvannia bankiv «Systemaotsinkyryzykiv» // Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainy vid 15.03.2004 r. № 104.
4. Chapman, R.J. Simple Toolsand Techniques for Enterprise Risk Management / R. J. Chapman. — 2nd edition. — WestSussex: JohnWiley&Sons, Ltd., 2011. - 406 p.
5. International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards [Elektronnyiresurs] / Basel Committeeon Banking Supervision. – Basel, 2006. – Rezhym dostupu: <http://www.bis.org/publ/bcbsl28.pdf> - 14.02.2017 r.
6. PashkovR. V., YudenzovYu. N. Metodika identifikatsii sushchestvennykh riskov // Bukhgalteriya i banki. — 2016. — № 7. — S. 37-46.
7. Tymkiv, A. Peredumovy ta sutnist identyfikatsii bankivskykh ryzykiv / Andrii Tymkiv // Svit finansiv. – 2008. – № 2. – S. 90-96.
8. Prigodich I. A. Klyuchevyeproblemyranneydiagnostikiriskov v bankakh i putiesovershenstvovaniya [Tekst] / I. A. Prigodich // EKONOMIKA I BANKI: nauchno-prakticheskii zhurnal. - 2014. - № 2. - S. 26-33
9. Peltier T. Facilitatedriskanalysisprocess (FRAP) 2001. [Elektronnyiresurs]. – Rezhymdostupu:<http://www.ittoday.info/AIMS/DSM/85-01-21.pdf> - 12.03.2017 r.
10. Instruktssiia pro poriadok rehuliuвання diialnosti bankiv v Ukraini // Postanova Pravlinnia Natsionalnoho banku Ukrainyvid 28.08.2001 № 368. - 11.03.2017 r.
11. IEC/ISO 31010:2009, Riskmanagement — Riskassessmenttechniques (IEC/ISO, 2009). [Elektronnyiresurs]. – Rezhymdostupu: <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iec:31010:ed-1:v1:en> - 15.03.2017 r.
12. COSO, Riskassessmentinpracticeby Deloitte&Touche LLP. Dr. Ratchin Curtis, MarkCarey. [Elektronnyiresurs]. – Rezhymdostupu: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/global/Documents/Governance-Risk-Compliance/dttl-grc-riskassessmentinpractice.pdf> - 15.03.2017 r.
13. Savelko S.O. Vdoskonalennia vnutrishnoho rehuliuвання bankivskoi systemy na zasadakh orhanizatsii systemy upravlinnia ryzykamy / S.O. Savelko // Ekonomika ta derzhava. - 2011. - № 10. - S. 40-42.
14. Donets O.M. Vykorystannia mizhnarodnykh standartiv v upravlinni ryzykamy / O.M. Donets, T.V. Savelieva, Yu.I. Uretska // Upravlinnia rozvytkom skladnykh system. - 2011. - Vyp. 6. - S. 36-42.

15. Gorodilov M.A. *Identifikatsiya i otsenka riskov sushchestvennogo iskazheniya* / M.A. Gorodilov // Auditor. - 2011. - N 9. - S. 14-20
16. Dolinskyi L.B. *Identyfikatsiia ta kilkisne otsiniuvannia kredytnoho ryzyku komertsiiinoho banku*. L.B. Dolinskyi, V.V. Korchynskyi // *Ekonomichnyi analiz: zb. nauk. prats – Ternopil: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr TNEU «Ekonomichna dumka», 2016. – Tom 25. – № 1. – S. 180-189.*